ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Γεωγραφίες

Αρ. 24 (2014)

Γεωγραφίες, Τεύχος 24, 2014

ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΕΝΙΑΙΑΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Θανάσης Κίζος, Χρήστος Κολοβός, Μηνάς Μεταξάκης

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** ΕΚΤ | **Πρόσβαση:** 28/01/2026 16:01:14

Α Λ Λ Α Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Ο Ν Ι Κ Α Α Ρ Θ Ρ Α

ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΕΝΙΑΙΑΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Θανάσης Κίζος*, Χρήστος Κολοβός**, Μηνάς Μεταξάκης***

Περίληψη

Η εισαγωγή της ενιαίας ενίσχυσης αποτελεί μια από τις σημαντικότερες μεταβολές στην καταβολή ενισχύσεων στην ύπαιθρο από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Με την εισαγωγή της το 2003 η έμφαση μετατοπίζεται από τις ενισχύσεις στην παραγωγή στις άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις στους παραγωγούς, μέσω της απόδοσης ατομικών δικαιωμάτων στους αρχηγούς αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Στην εργασία αυτή εξετάζεται η χωρική διαφοροποίηση των ατομικών αυτών δικαιωμάτων σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων από τη βάση δεδομένων του ΟΠΕΚΕΠΕ και χρήση τυπολογίας αγροτικών χαρακτηριστικών των Ελληνικών Περιφερειακών Ενοτήτων και των δεδομένων της Απογραφής Γεωργίας – Κτηνοτροφίας. Τα ευρήματα δείχνουν πολύ σημαντικές χωρικές διαφοροποιήσεις, αλλά και πολύ μεγάλη ετερογένεια στο εσωτερικό των Περιφερειακών Ενοτήτων, ενώ και η φυσική γεωγραφία της χώρας παίζει σημαντικό ρόλο με επίπεδες εκτάσεις με δημόσια αρδευτικά δίκτυα να είναι εξ ορισμού περισσότερο ευνοημένες σε σχέση με επικλινείς, άνυδρες περιοχές. Η γεωγραφία και η ετερογένεια δεν λαμβάνεται υπόψη στο σχεδιασμό πολιτικών για τον αγροτικό χώρο και την ύπαιθρο.

Spatial differentiation of Single Farm Payment payment rights of Common Agricultural Policy in Regional Units of Greece

Thanasis Kizos, Christos Kolovos, Minas Metaxakis

Abstract

The introduction of the Single Farm Payment (SFP) has been one of the most important changes in the Common Agricultural Policy of the EU. In this paper, the spatial differences of the personal rights of the beneficiaries of the SFP in Greece are examined in the spatial level of former Prefectures, with data provided by OPEKEPE. Findings reveal important spatial differences and heterogeneity. Existing typologies can not account these differences due to this heterogeneity between but also inside the spatial units used and due to the physical geography of Greece. This physical geography is not taken into account for rural and agricultural policy planning and this appears to be negative for their effectiveness.

* Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Λόφος Πανεπιστημίου, Μυτιλήνη, 81100, akizos@aegean.gr
** Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, geom10015@geo.aegean.gr
***Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, mmetaxakis@gmail.com

1. Εισαγωγή

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αποτελεί την πρώτη ιστορικά και τη σημαντικότερη από άποψη ποσών και επιπτώσεων στα Κράτη Μέλη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και θεωρείται σήμερα ως συστατικό κομμάτι της πραγματικότητας στην αγροτική παραγωγή και στην ύπαιθρο των Κρατών Μελών. Στη μεγάλη διάρκεια εφαρμογής της, έχει αναθεωρηθεί πολλές φορές, με πιο πρόσφατη και σημαντική τη μετάβαση από ένα καθεστώς πληρωμών με βάση την παραγωγή σε ένα καθεστώς πληρωμών με βάση την έκταση. Στην εργασία αυτή διερευνάται η ετερογένεια των χαρακτηριστικών των δικαιούχων της Ενιαίας Αποδεσμευμένης Ενίσχυσης (ΕΑΕ) στην Ελλάδα σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων (ΠΕ, πρώην Νομαρχιών) για την ηλικία των δικαιούχων, την έκταση και τη χρήση γης των των αγροτικών εκμεταλλεύσεων τους και το ποσό των δικαιωμάτων τους. Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι κυριότερες μεταβολές της ΚΑΠ ως την εισαγωγή της ΕΑΕ.

Ιστορικά, η συνθήκη της Ρώμης το 1957 έθεσε τις βάσεις της ΚΑΠ και το 1962 εφαρμόστηκαν οι πρώτες Κοινές Οργανώσεις Αγορών (ΚΟΑ). Οι αιτίες για τις οποίες η ΚΑΠ αποτέλεσε μια από τις βάσεις της μακριάς πορείας της Ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν πολλές. Η αγροτική παραγωγή σε όλες τις χώρες της Ευρώπης ήταν κάτω από διαφορετικά καθεστώτα κρατικής προστασίας μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εξαιτίας της ανάγκης επίτευξης διατροφικής ασφάλειας και προστασίας του αγροτικού πληθυσμού και η Κοινή Αγορά δεν θα μπορούσε παρά να ακολουθήσει αυτή τη διαδεδομένη πρακτική θέτοντας κοινούς κανόνες. Έτσι, βασικοί στόχοι ήταν η αύξηση της γεωργικής παραγωγής και η προστασία των Ευρωπαίων αγροτών (Μαραβέγιας, 1992).

Η επιτυχία της ΚΑΠ αποτέλεσε και έναν από τους σημαντικότερους λόγους για την αναθεώρηση της (Λουλούδης, 1999). Ως «επιτυχία» νοείται η αύξηση της παραγωγικότητας και της παραγωγής αγροτικών προϊόντων, με αποτέλεσμα την ύπαρξη τεράστιων αποθεμάτων σε πολλά από αυτά («βουνά από βούτυρο» και «λίμνες από κρασί» σε αποθήκες σύμφωνα με τον τύπο της εποχής, Λουλούδης και Μαραβέγιας, 1999, Fennell, 1999). «Επιτυχία» μπορεί να θεωρηθεί και η αύξηση ή η σταθεροποίηση του εισοδήματος πολλών αγροτών (αν και όχι όλων). Η «επιτυχία» όμως αυτή ήρθε με σημαντικό οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό, πολιτικό και θεσμικό κόστος.

Θεσμικά, η εφαρμογή της ΚΑΠ ήταν εξαιρετικά πολύπλοκη και με υψηλό διοικητικό κόστος, χωρίς ταυτόχρονα να εξασφαλίζεται διαφάνεια στη διαχείριση των ενισχύσεων ή να αξιολογείται η αποτελεσματικότητα τους (Fennell, 1999). Πολιτικά, οι μηχανισμοί της ΚΑΠ δεν ήταν συμβατοί με τις διεθνείς υποχρεώσεις της ΕΕ στα πλαίσια αρχικά της GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) και αργότερα στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ). Οικονομικά, οι υψηλές τιμές που δίνονταν στην παραγωγή και η σύνδεση της ενίσχυσης με το ύψος της παραγωγής, οδήγησαν σε μεγάλη αύξηση των παραγόμενων ποσοτήτων και σε πλεονάσματα, με αποτέλεσμα να επιδοτείται η παραγωγή προϊόντων που δεν καταναλώνονταν τελικά. Ταυτόχρονα, το σύστημα ενίσχυσε τις υπάρχουσες ανισότητες της παραγωγικότητας και της συγκέντρωσης γης, καθώς οι μεγαλύτεροι παραγωγοί και όσοι είχαν γη υψηλής παραγωγικότητας ευνοήθηκαν σκανδαλωδώς και περίπου το 80% των ενισχύσεων δίνονταν σε λιγότερο από το 20% των παραγωγών (Λουλούδης, 1999).

Κοινωνικά, οι ανισότητες αυτές και τα πλεονάσματα, δημιούργησαν μεγάλες ανησυχίες στους Ευρωπαίους καταναλωτές σχετικά με την αποτελεσματικότητα των κεφαλαίων που δίνονταν από την ΚΑΠ και έντονη αμφισβήτηση της ίδιας της ΚΑΠ, καθώς επιδοτούσε πλεονάσματα και τους «πλούσιους» αγρότες αντί για τους «φτωχούς» (Μαραβέγιας και Γούσιος, 1994). Οι ανησυχίες αυτές εντάθηκαν με τις τακτικά επαναλαμβανόμενες κρίσεις διατροφικής ασφάλειας, καθώς όλο και συχνότερα εμφανίστηκαν προϊόντα προβληματικής ποιότητας ή και άμεσα επικίνδυνα για την ανθρώπινη υγεία. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα συνδέονται πολύ στενά με τα κοινωνικά και τα οικονομικά. Η εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής που ενισχύθηκε σημαντικά από την ΚΑΠ, βασίστηκε σε νέα συστήματα καλλιέργειας και εκτροφής ζώων με πολλές εξωτερικές και ανεξέλεγκτες εισροές (λιπάσματα, φυτοπροστασία, αντιβιοτικά, νερό) που επέφεραν σημαντικά προβλήματα ρύπανσης υδάτων και εδαφών, πολύ κακές συνθήκες διαβίωσης των εκτρεφόμενων ζώων, ομοιόμορφα και μη ποιοτικά προϊόντα που μπορούσαν να προκαλέσουν σημαντικά προβλήματα υγείας.

Η ανάγκη για αλλαγή έφερε σημαντικές μεταβολής τη δεκαετία του 1990 (όπου εισάγονται τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα, μέτρα ενίσχυσης ποιοτικών και τοπικών προϊόντων και αυξάνεται η σημασία διαρθρωτικών πολιτικών) και κορυφώθηκε στο τέλος της με τη μεταρρύθμιση του 1999 (Λουλούδης και Μαραβέγιας, 1999). Έτσι, οι στόχοι αλλάζουν προς αύξηση της ανταγωνιστικότητας, διασφάλιση ασφάλειας και ποιότητας τροφίμων και ένταξη περιβαλλοντικών στόχων σε όλη τη δομή της ΚΑΠ, εξασφάλιση επαρκούς βιοτικού επιπέδου σε παραγωγούς και απλοποίηση της Κοινοτικής Νομοθεσίας.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών, εισήχθησαν μία σειρά από δράσεις, με τις σημαντικότερες να είναι (α) η ενοποίηση όλων των διαρθρωτικών μέτρων σε μια «πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου», η εφαρμογή της οποίας γίνεται σε εθνικό επίπεδο με ειδικό σχέδιο εφαρμογής κατά τα πρότυπα των λοιπών διαρθρωτικών ταμείων με εθελοντική συμμετοχή των εν δυνάμει δικαιούχων και (β) η εισαγωγή απευθείας πληρωμών στους παραγωγών, σε μερική ή ολική αντικατάσταση του συστήματος της εγγύησης των τιμών.

Η εργασία αυτή ασχολείται με αυτές τις απευθείας πληρωμές στους παραγωγούς μέσω του καθεστώτος ενισχύσεων της Ενιαίας Αποδεσμευμένης Ενίσχυσης (ΕΑΕ). Για πρώτη φορά η ενίσχυση δίνεται ως εισοδηματική βοήθεια ανά εκμετάλλευση και δεν εξαρτάται από το ύψος της παραγωγής, με την αποκαλούμενη «αποσύνδεση». Ταυτόχρονα, η χορήγηση της ενίσχυσης συνδέεται με την τήρηση συγκεκριμένων καλλιεργητικών πρακτικών στα πλαίσια της μείωσης των αρνητικών εξωτερικοτήτων της αγροτικής παραγωγής (ρύπανση υδάτων, υποβάθμιση εδαφών, μείωση βιοποικιλότητας) στα πλαίσια της λεγόμενης «πολλαπλής συμμόρφωσης» που έχει ως στόχο τη προστασία του περιβάλλοντος και των λεγόμενων «δημοσίων αγαθών» που περιλαμβάνουν τη βιοποικιλότητα, τη διαθεσιμότητα και ποιότητα των υδάτων, τη σταθερότητα του κλίματος, τα αγροτικά τοπία, κτλ. (Cooper et al., 2009). Άλλες αιτίες αυτής της ριζικής αναθεώρησης του μοντέλου παροχής ενισχύσεων αναφέρονται στην τήρηση των διεθνών δεσμεύσεων της ΕΕ στα πλαίσια του ΠΟΕ (Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου) για παύση των συνδεδεμένων πληρωμών, η ανάγκη εκτατικοποίησης της αγροτικής παραγωγής, αλλά και η σταθεροποίηση και μείωση του προϋπολογισμού της ΚΑΠ (Πέζαρος, 2008).

Η καταβολή της ΕΑΕ συνδέεται με τα Ατομικά Δικαιώματα Πληρωμής (δικαιώματα από εδώ και στο εξής). Το ύψος των δικαιωμάτων προκύπτει από την έκταση που καλλιεργήθηκε σε μια δεδομένη περίοδο αναφοράς. Τα δικαιώματα μπορούν να μεταβιβάζονται μέσα στο ίδιο κράτος μέλος και να ενοικιάζονται (μαζί με την αντίστοιχη γεωργική έκταση). Στην Ελλάδα, το ύψος των δικαιωμάτων ανά παραγωγό υπολογίστηκε με ιστορικά στοιχεία έκτασης και ενισχύσεων που είχε εισπράξει κάθε δικαιούχος (συνήθως για την τριετία 2000-2002).

Αντίθετα, άλλες χώρες –κυρίως του Βορρά με σχετικά ομοιόμορφη παραγωγική δομή και διαρθρώσεις- υιοθέτησαν το λεγόμενο «περιφερειακό μοντέλο», που διαμορφώνει το ύψος των δικαιωμάτων με βάση τις χρήσεις γης σε περιφερειακό επίπεδο (Πέζαρος, 2008). Η υιοθέτηση του συστήματος αυτού στην Ελλάδα σύμφωνα με τον ΟΠΕΚΕΠΕ (Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων, www.opekepe.gr), θα οδηγούσε σε πολύ περισσότερο ανομοιόμορφες πληρωμές, εξαιτίας των έντονων Περιφερειακών διαφοροποιήσεων όσον αφορά στις εκτάσεις και στο είδος των καλλιεργειών. Όπως θα επιχειρηθεί να δειχθεί και στη συνέχεια της εργασίας, οι διαφορές αυτές είναι ήδη πολύ σημαντικές και το επιχείρημα αυτό αποδυναμώνεται.

Για την ενεργοποίηση, δηλαδή την είσπραξη, των ατομικών δικαιωμάτων, ο κάθε δικαιούχος πρέπει να υποβάλει αίτηση στον φορέα πληρωμής (για τη χώρα μας στον ΟΠΕΚΕΠΕ), που καλύπτει την ΕΑΕ αλλά και κάθε είδους άμεσες ενισχύσεις που έχουν εξαιρεθεί από την πλήρη αποσύνδεση. Απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση των πληρωμών είναι κάθε ατομικό δικαίωμα να συνοδεύεται από την αντίστοιχη επιλέξιμη έκταση (είτε καλλιεργείται είτε όχι, η έκταση πρέπει να διατηρείται σε καλή κατάσταση). Επιλέξιμη έκταση μπορεί να είναι το σύνολο των εκταρίων μιας εκμετάλλευσης (καλλιεργήσιμη γη ή βοσκότοπος), περιλαμβανομένων από το 2008 και των μόνιμων καλλιεργειών (δενδρώνες και αμπέλια). Από εκεί και πέρα, κάθε παραγωγός είναι απολύτως ελεύθερος να χρησιμοποιήσει την επιλέξιμη έκταση για την καλλιέργεια και παραγωγή οποιουδήποτε προϊόντος, περιλαμβανομένων και των κηπευτικών και πατάτας από το 2008

και μετά. Θα πρέπει επίσης ο παραγωγός να τηρεί τις υποχρεώσεις της λεγόμενης «πολλαπλής συμμόρφωσης» που αφορούν σε καλλιεργητικές πρακτικές που σέβονται τη δημόσια υγεία, την υγεία των φυτών και των ζώων και την προστασία του περιβάλλοντος (λεπτομέρειες διαθέσιμες στο www.opekepe.gr). Η σχέση μεταξύ αγροτικών εκμεταλλεύσεων και δικαιούχων ΕΑΕ πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι πάντα μονοσήμαντη, δηλαδή σε μια εκμετάλλευση να αντιστοιχεί ένας δικαιούχος ΕΑΕ. Αντίθετα, παρατηρούνται περιπτώσεις όπου σε μια αγροτική εκμετάλλευση μπορεί να εμφανίζονται δύο ή περισσότεροι δικαιούχοι ΕΑΕ, γεγονός που μπορεί να συνδέεται με τις δηλώσεις δικαιούχων αγροτικών επιδοτήσεων παλαιότερα έτη, ή μια προσπάθεια επιμερισμού των επιδοτήσεων στα μέλη του αγροτικού νοικοκυριού. Αν και δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για την έκταση και ένταση του φαινομένου, αυτό αναμφισβήτητα διαφέρει μεταξύ των ΠΕ για λόγους που έχουν να κάνουμε με το είδος των καλλιεργειών – εκτροφών, καθώς φαίνεται να είναι περισσότερο διαδεδομένο σε μόνιμες φυτείες σε σχέση με ετήσιες καλλιέργειες ή εκτροφή ζώων, αλλά και με την περιοχή και τις δυνατότητες εξωγεωργικής απασχόλησης που αυτή προσφέρει (οι Kizos et al. (2010) συζητούν τέτοιες στρατηγικές επιβίωσης).

2. Μέθοδοι και Δεδομένα

Ο σκοπός της εργασίας αυτής είναι η διερεύνηση της ετερογένειας των χαρακτηριστικών των δικαιούχων της ΕΑΕ στην Ελλάδα. Η διερεύνηση αυτή είναι σημαντική γιατί μπορεί να αποκαλύψει το εύρος των ανισοτήτων τόσο μεταξύ Περιφερειακών Ενοτήτων (ΠΕ), όσο και στο εσωτερικό κάθε ΠΕ για τα προσωπικά χαρακτηριστικά των δικαιούχων, τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και το ποσό των ενισχύσεων που λαμβάνουν. Συγκεκριμένα, θα εξεταστεί αν η ετερογένεια σχετίζεται με την τυπολογία των αγροτικών χαρακτηριστικών της Ελλάδας σε επίπεδο ΠΕ των Σκούρα και Ψαλτόπουλου (2012), αν σχετίζεται με το είδος των αγροτικών χρήσεων γης που κυριαρχεί σε κάθε περιοχή, τη μέση έκταση των εκμεταλλεύσεων, με το πλήθος και τη ηλικία των δικαιούχων. Τέλος, θα γίνει και αντιπαράθεση ορισμένων βασικών διαρθρωτικών δεικτών από τη βάση δεδομένων των ατομικών δικαιωμάτων με τα δεδομένα από την Απογραφή Γεωργίας και Κτηνοτροφίας του 2000.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν είναι:

(α) Η βάση δεδομένων των ατομικών δικαιωμάτων που διατηρεί ο ΟΠΕΚΕΠΕ για το 2010

(β) Τα δημοσιευμένα δεδομένα της Απογραφής Γεωργίας - Κτηνοτροφίας 2009 από τον ΕΛ.ΣΤΑΤ. (www.statistics.gr),

Η χωρική ανάλυση αφορά στο επίπεδο των ΠΕ. Η επιλογή των ΠΕ σε σχέση με ένα επίπεδο ανάλυσης που να αντικατοπτρίζει τον πραγματικό χώρο (όπως π.χ. με ορεινές και μη περιοχές, κλίσεις, κτλ.) έγινε εξαιτίας της διαθεσιμότητας δεδομένων. Οι πολλές ΠΕ και η δυσκολία κατηγοριοποίησης με βάση μεταβλητές σε επίπεδο ΠΕ, οδήγησαν στη χρήση της τυπολογίας αγροτικών περιοχών των Σκούρα και Ψαλτόπουλου (2012) που επιχειρεί να κατηγοριοποιήσει τις ΠΕ με βάση τέσσερις ομάδες μεταβλητών: αυτές που αφορούν στην αγροτική παραγωγή (5 μεταβλητές, περιλαμβάνεται και η μεταβλητή ενισχύσεις ανά εκτάριο), αυτές που αφορούν στο ανθρώπινο δυναμικό στη γεωργία (5 μεταβλητές), αυτές που αφορούν άλλες δραστηριότητες (4 μεταβλητές) και τέλος αυτές που αναφέρονται σε ευημερία – προσβασιμότητα – και «μειονεκτήματα» των περιοχών (4 μεταβλητές). Παρόλο που από τις μεταβλητές αυτές απουσιάζουν (κατά ομολογία και των συγγραφέων) χωρικά χαρακτηριστικά και το φυσικό περιβάλλον, εντούτοις αποτελεί μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης που απουσιάζει από τη βιβλιογραφία.

Από την ανάλυση προκύπτουν τελικά έξι συστάδες ΠΕ (5 συστάδες και η Αττική, Πίνακας 1, Εικόνα 1): Στη συστάδα 1 συμμετέχουν ΠΕ με πολύ υψηλή και σαφή διαφοροποίηση της οικονομικής τους βάσης στον τουρισμό (9 Νομοί, σχεδόν όλοι νησιωτικοί). Στις συστάδες 2 και 3 περιλαμβάνονται όλες οι ΠΕ για τις οποίες η ύπαρξη του αγροτικού τομέα είναι σημαντική σε όρους απασχόλησης και ακαθάριστης αξίας παραγωγής. Στη συστάδα 2 περιλαμβάνονται ΠΕ στους οποίους η αξία της παραγωγής κατάφερε κατά την τελευταία δεκαετία να διατηρηθεί περίπου στα ίδια επίπεδα ή και να αυξηθεί και η παραγωγικότητα εργασίας είναι υψηλότερη του μέσου εθνικού όρου (7 ΠΕ). Αντιθέτως στη συστάδα 3 η ακαθάριστη αξία παραγωγής υπέστη σοβαρή μείωση και η μέση παραγωγικότητα της εργασίας είναι πολύ χαμηλότερη του μέσου εθνικού όρου (9 ΠΕ). Στις συστάδες 4 και 5 περιλαμβάνο-

νται όλες εκείνες οι ΠΕ όπου υπάρχει σαφής διαφοροποίηση προς τη μεταποίηση ή τις υπηρεσίες και η σημασία του αγροτικού τομέα δεν είναι τόσο ισχυρή όσο για τις ΠΕ των συστάδων 2 και 3. Στη συστάδα 4 περιλαμβάνονται οι ΠΕ εκείνες που εκτός χαμηλής παραγωγής και παραγωγικότητας εργασίας, εμφανίζουν εξαιρετικά αρνητική σύνθεση ανθρώπινου δυναμικού τόσο σε όρους ηλικιακής δομής όσο και σε όρους κατάρτισης/ εκπαίδευσης (οι περισσότεροι, σύνολο 17 ΠΕ). Αντιθέτως στη συστάδα 5 περιλαμβάνονται ΠΕ με διαφοροποιημένη οικονομική βάση προς τη μεταποίηση και/ή τις υπηρεσίες, που όμως εμφανίζουν πολύ θετική σύνθεση του ανθρώπινου δυναμικού στον πρωτογενή τομέα και εντοπίζονται όλοι σε περιφέρειες της Βόρειας Ελλάδας (8 ΠΕ). Οι ΠΕ της συστάδας 1 μπορούν να χαρακτηριστούν ως «τουριστικές ΠΕ», αυτές στη συστάδα 2 ως «δυναμικές αγροτικές ΠΕ», στη συστάδα 3 οι «στάσιμες αγροτικές ΠΕ», αυτές στη συστάδα 4 ως «λιγότερο αγροτικές ΠΕ με γηρασμένο δυναμικό» και αυτές στη συστάδα 5 ως «λιγότερο αγροτικές ΠΕ». Από την τυπολογία αυτή δημιουργούνται ερωτήματα για κάποιες ταξινομήσεις, όπως π.χ. η συμπερίληψη ΠΕ σαν τη Φλώρινα, το Κιλκίς και τη Δράμα στη συστάδα 5, αλλά πρόκειται για την πιο ολοκληρωμένη δουλειά σε επίπεδο ΠΕ και έτσι χρησιμοποιείται.

Από τη βάση δεδομένων των ατομικών δικαιωμάτων εξήχθη πληροφορία σχετική με τις χρήσεις γης που δηλώνουν οι δικαιούχοι, την έκταση που δηλώνουν, την ημερομηνία γέννησης τους, το φύλο τους και το ύψος των δικαιωμάτων τους.

Όσον αφορά στις χρήσεις γης, υιοθετήθηκαν δύο κατηγοριοποιήσεις (Πίνακας 2): (α) μια σε πέντε κατηγορίες χρήσεις, που αντιστοιχούν με αυτές των Απογραφών Γεωργίας – Κτηνοτροφίας, και (β) μια σε 11 κατηγορίες, όπου επιχειρείται η διάκριση μεταξύ περισσότερο και λιγότερο εντατικών χρήσεων και έτσι, διακρίνονται τα κηπευτικά από τις υπόλοιπες ετήσιες καλλιέργειες και τα εσπεριδοειδή από τους ελαιώνες. Η ηλικία των δικαιούχων προέκυψε αφαιρώντας την ημερομηνία γέννησης τους με το έτος που αναφέρεται η βάση δεδομένων (2010). Εκτός από τα συνεχή δεδομένα, χρησιμοποιήθηκαν δύο κατηγοριοποιήσεις, μια που ακολουθεί αυτή των Απογραφών Γεωργίας – Κτηνοτροφίας σε τρεις κλάσεις (15 – 40 ετών, 40 – 65 ετών και >65 ετών) και μια που εστιάζει στους ηλικιωμένους αρχηγούς με 2 κλάσεις (<75 ετών και >75 ετών).

Πίνακας 1. Κατηγοριοποίηση των ΠΕ σε συστάδες

Συστάδα 1	**Συστάδα 2**	**Συστάδα 3**	**Συστάδα 4**	**Συστάδα 5**	**Συστάδα 6**
1.Ζάκυνθος,	1. Αργολίδα	1. Κορινθία	1. Ευρυτανία,	1. Γρεβενά,	1. Αττική
2. Κέρκυρα	2. Βοιωτία	2. Αιτωλοακαρνανία	2. Φωκίδα	2. Καστοριά	
3. Δωδεκάνησος	3. Ηλεία	3. Άρτα	3. Αρκαδία	3. Κοζάνη	
4. Ηράκλειο	4. Λάρισα	4. Τρίκαλα	4. Ιωάννινα	4. Φλώρινα	
5. Λασίθι	5. Πέλλα	5. Καρδίτσα	5. Μεσσηνία	5. Κιλκίς	
6. Χανιά	6. Ημαθία	6. Σέρρες	6. Λακωνία	6. Θεσσαλονίκη	
7. Κυκλάδες	7. Καβάλα	7. Πιερία	7. Φθιώτιδα	7. Έβρος	
8. Χαλκιδική		8. Ροδόπη	8. Αχαΐα	8. Δράμα	
9. Ρέθυμνο		9. Ξάνθη	9. Λέσβος		
			10. Θεσπρωτία		
			11. Πρέβεζα		
			12. Σάμος		
			13. Χίος		
			14. Κεφαλονιά		
			15. Λευκάδα,		
			16. Μαγνησία		
			17. Εύβοια		

Πηγή: Σκούρας και Ψαλτόπουλος, 2012

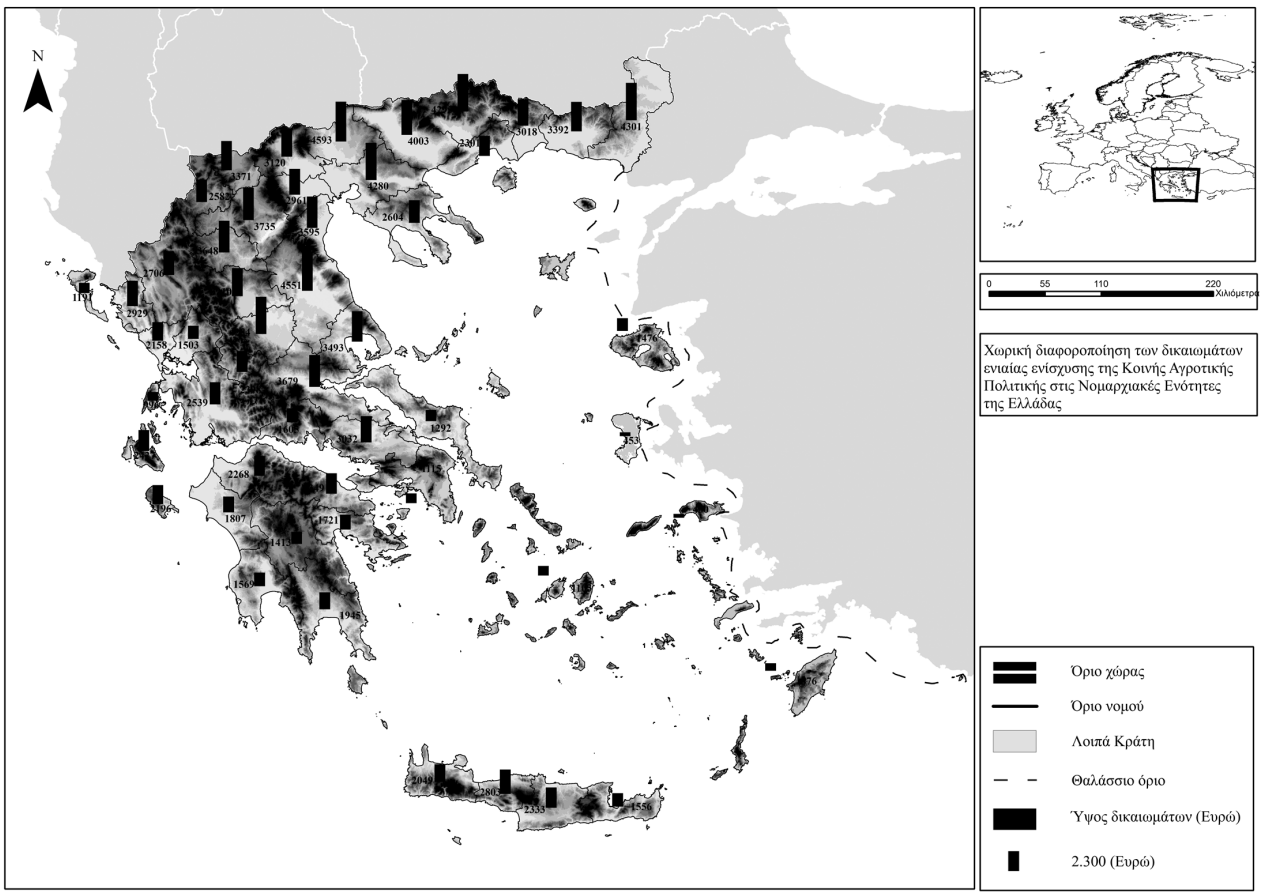

Εικόνα 1

Η βάση δεδομένων των ατομικών δικαιωμάτων διατέθηκε από τον ΟΠΕΚΕΠΕ. Αρχικά εξασφαλίστηκε η ανωνυμία των δικαιούχων με την αντικατάσταση των ΑΦΜ με τυχαίους μοναδικούς κωδικούς και τη διαγραφή των επωνύμων. Στη συνέχεια διορθώθηκαν προφανή σφάλματα που αφορούσαν κυρίως στην ημερομηνία γέννησης (π.χ. το 176 αντικαταστάθηκε από 1976, το 19991 από 1991, το 1692 από 1962, κτλ.) και στα ονόματα των δικαιούχων, από τα οποία προέκυψε το φύλλο. Παρά τις προσπάθειες μας όμως ένα μικρό μέρος των δεδομένων δεν μπόρεσαν να διορθωθούν (π.χ. δεν υπήρχε ονοματεπώνυμο ή ημερομηνία γένεσης). Ωστόσο, οι τιμές αυτές είναι ελάχιστες σε σχέση με τους 800.000 δικαιούχους. Ένα άλλο θέμα που προέκυψε έχει να κάνει με τον τρόπο καταλογισμού των δικαιωμάτων στους δικαιούχους και στην άθροιση τους. Η δομή της βάσης δεδομένων του ΟΠΕΚΕΠΕ είναι τέτοια ώστε να αντιστοιχίζει σε κάθε δικαιούχο όλες τις διαφορετικές χρήσεις γης που δηλώνει και τα δικαιώματα προκύπτουν από κάθε μια χωριστά και στη συνέχεια αθροίζονται για κάθε δικαιούχο. Το πρόβλημα που προκύπτει κατά την επεξεργασία που έγιΠΕ σε αυτή την εργασία είναι ότι καθώς πολλοί δικαιούχοι δηλώνουν περισσότερες της μιας χρήσης (οι δικαιούχοι είναι 802.803 και τα τεμάχια με διαφορετικές χρήσεις 1.186.443) η αντιστοίχηση των δεδομένων που αφορούν στις χρήσεις γης με αυτά που αθροίζονται στους αρχηγούς δεν είναι εφικτή. Έτσι, στην παρουσίαση των δεδομένων οι μεταβλητές που αφορούν στις χρήσεις αναγκαστικά θα αντιστοιχίζονται με τα τεμάχια (σύνολο 1.186.443), ενώ οι μεταβλητές που αφορούν στους αρχηγούς με τους δικαιούχους (σύνολο 802.803). οπότε, τα ατομικά δικαιώματα θα αφορούν τους δικαιούχους, αλλά για λόγους διερεύνησης της ετερογένειας θα υπολογιστούν και ανά χρήση γης, που όμως θα αντιστοιχούν στο ατομικό δικαίωμα μόνο για όσους δικαιούχους έχουν δηλώσει μια χρήση γης μόνο.

Πίνακας 2: Κατηγοριοποιήσεις χρήσεων γης

1η Κατηγοριοποίηση	2η Κατηγοριοποίηση
1. Ετήσιες	1. Εκτάσεις αγρανάπαυσης
2. Δενδρώνες	2. Κηπευτικά
3. Αμπελώνες	3. Λοιπές Ετήσιες
4. Βοσκότοποι	4. Ελαιώνες
5. Λοιπές Καλλιέργειες	5. Εσπεριδοειδή
	6. Μαστίχα
	7. Λοιποί Δενδρώνες
	8. Χορτονομές
	9. Λοιποί Βοσκότοποι
	10. Αρωματικά φυτά
	11. Λοιπές Καλλιέργειες

Πηγή: επεξεργασία από συγγραφείς

3. Ευρήματα

3.1. Γενικά Περιγραφικά Στατιστικά

Σύμφωνα με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων οι δικαιούχοι ΕΑΕ λαμβάνουν τις ενισχύσεις για 6,4 εκα. Ha ή 64 εκατ στρ. (Πίνακας 3). Η συγκεκριμένη έκταση είναι 86% μεγαλύτερη από αυτή που δίνει για τη Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη (ΧΓΓ) η Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας του 2009 (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012). Οι μεγαλύτερες διαφορές εντοπίζονται στους βοσκότοπους με 310% μεγαλύτερες εκτάσεις στην ΕΑΕ (κατά 37 εκατ στρ.), μια ιδιαίτερα εντυπωσιακή διαφορά, που δημιουργεί αμφιβολίες για τη συγκρισιμότητα των δεδομένων. Πιθανοί λόγοι στους οποίους οφείλεται αυτή η διαφορά συζητώνται στην επόμενη ενότητα. Αντίθετα, οι εκτάσεις με αροτραίες καλλιέργειες στη βάση της ΕΑΕ είναι λίγο μεγαλύτερες από αυτές της Απογραφής (16,3 σε σύγκριση με 16,1 εκατ στρ. στην Απογραφή). Η κατανομή αυτή στη χρήση γης στην ΕΑΕ φαίνεται να ευνοεί την κτηνοτροφία, καθώς το 17.1% των δικαιούχων που δηλώνουν βοσκότοπους, έχει κατωχυρώσει το 25% των δικαιωμάτων (Πίνακας 3). Οι διαφορές αυτές αντικατοπτρίζονται και στη μέση έκταση ανά χρήση γης, με 185 στρ. για τους βοσκότοπους, 52 στρ για αροτραίες, 17 στρ για δενδρώνες και 7,7 για αμπελώνες (Πίνακας 3). Με βάση τη διάκριση της χρήσης γης σε 11 κατηγορίες, προκύπτει η πολύ μεγάλη σημασία των ελαιώνων συνολικά στους δενδρώνες, αλλά και γενικά στη συνολική έκταση που έχει δηλωθεί (12,6% του συνόλου και 90% των εκτάσεων των δενδρώνων). Το πλήθος όμως των δικαιωμάτων ανά χρήση είναι πολύ μεγαλύτερο σε δενδρώνες με το 46,3% των δικαιούχων να δηλώνουν δενδρώνες. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τη δομή των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα, με πολλούς κατόχους μικρών εκμεταλλεύσεων με μόνιμες φυτείες και λίγους με μεγάλους σε έκταση βοσκότοπους. Οπότε, οι διαφορές στο μέσο ποσό των δικαιωμάτων ανά χρήση γης ακολουθούν τη δομή αυτή, με το υψηλότερο ποσό κατά μέσο όρο να αφορά βοσκότοπους και το μικρότερο δενδρώνες, ενώ η χρήση της διαμέσου δίνει μια καλύτερη εικόνα των διαφορών, καθώς

Πίνακας 3: Πλήθος και ποσά δικαιωμάτων ανά χρήση γης

Κατηγορίες Καλλιεργειών	**Πλήθος δικαιωμάτων ανά χρήση γης**		**Έκταση (στρ.)**		**Μ.Ο Έκτασης (στρ.)**	**Δικαιώματα ανά χρήση γης (€)**		**Μ.Ο δικαιωμάτων ανά χρήση γης (€)**	**Διάμεσος δικαιωμάτων ανά χρήση γης (€)**
	Τεμάχια	**%**	**N**	**%**		**N**	**%**		
Ετήσιες	308.979	26,0	16.339.190	25,2	52,8	1.303.167.916	34	4.217	2.291
Δενδρώνες	549.488	46,3	9.669.322	14,9	17,5	1.132.433.354	30	2.061	813
Αμπελώνες	116.151	9,8	901.929	1,4	7,7	390.124.763	10	3.359	1.860
Βοσκότοποι	202.743	17,1	37.638.460	58,1	185,6	955.065.511	25	4.711	2.798
Λοιπές	9.082	0,8	230.437	0,4	25,3	39.672.013	1	4.368	1.865
Σύνολο	**1.186.443**	**100,0**	**64.779.340**	**100,0**	**54,6**	**3.820.463.557**	**100**	**3.220**	**1.456**

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΟΠΕΚΕΠΕ, επεξεργασία από συγγραφείς

το 50% των δικαιούχων με δενδρώνες έχουν δικαιώματα ως 813 € ανά δικαιούχο, ενώ στο αντίστοιχο ποσοστό για δικαιούχους με βοσκότοπους τα δικαώματα είναι 2798 € (Πίνακας 3, οι διαφορές των μέσων όρων είναι στατιστικά σημαντικές).

Η διερεύνηση της ετερογένειας των εκτάσεων των δικαιούχων αναδεικνύει τις διαφορές αυτές ακόμη περισσότερο. Έτσι, μόνο για τους αμπελώνες οι εκτάσεις κάτω από 10 στρ είναι σημαντικό μέρος του συνόλου (31%) ποσοστό που αντιστοιχεί όμως στο 77,3% των δικαιούχων, ενώ για τους δενδρώνες το αντίστοιχο ποσοστό έκτασης ανέρχεται σε 14%, αλλά αντιστοιχεί στο 46% των δικαιούχων. Για τους δενδρώνες, το 52,7% της έκτασης είναι μικρότερο από 30 στρ και αντιστοιχεί στο 87% των δικαιούχων. Στις ετήσιες καλλιέργειες υπάρχει μεγαλύτερη ισοκατανομή, αλλά και πάλι παρατηρείται η ύπαρξη ενός μικρού σε αριθμό, αλλά πολύ σημαντικού σε έκταση κομματιού δικαιούχων με πολύ μεγάλες εκτάσεις για τα Ελληνικά δεδομένα. Έτσι, το 21,9% των δικαιούχων με αροτραίες εκτάσεις δηλώνει το 64,8% των εκτάσεων με εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 70 στρ, ενώ το 4,5% (ή 13.755 αρχηγοί) δηλώνει εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 200 στρ που αντιστοιχούν στο 27,5% των εκτάσεων. Για τους βοσκότοπους, κυριαρχούν ακόμη περισσότερο οι μεγάλες εκμεταλλεύσεις, με το 25% των δικαιούχων να δηλώνει εκτάσεις μεγαλύτερες των 200 στρ που αντιστοιχούν στο 86% της συνολικής έκτασης.

Οι παραπάνω διαφορές αντικατοπτρίζονται και στις ηλικίες των δικαιούχων για τις διαφορετικές χρήσεις γης. Οι περισσότερο ηλικιωμένοι δικαιούχοι είναι αυτοί που δηλώνουν δενδρώνες (61 ετών), ενώ συγκριτικά οι λιγότερο ηλικιωμένοι είναι αυτοί που δηλώνουν βοσκότοπους (55 ετών). Η διάκριση των ηλικιών σε κλάσεις δείχνει ακόμη πιο ξεκάθαρα το πρόβλημα της μεγάλης ηλικίας των δικαιούχων, ιδιαίτερα σε δενδρώνες και αμπελώνες, καθώς 39,8% των δικαιούχων που δηλώνουν δενδρώνες και 36,3% που δηλώνουν αμπελώνες είναι μεγαλύτεροι των 65 ετών (21% και 19% αντίστοιχα είναι μεγαλύτεροι των 75 ετών), ποσοστό ελαφρά μικρότερο για δικαιούχους που δήλωσαν αροτραίες (30% μεγαλύτεροι των 65 ετών) και δικαιούχων που δήλωσαν βοσκότοπους (28% μεγαλύτεροι των 65 ετών), με το συνολικό ποσοστό να ανέρχεται σε 36,7% (και 17,5% να είναι μεγαλύτεροι των 75 ετών). Όσον αφορά στο φύλο, 41% των δικαιούχων είναι γυναίκες, ποσοστό που είναι μικρότερο μόνο σε δικαιούχους που δηλώνουν αμπελώνες και βοσκότοπους (37% και στις δύο κατηγορίες).

Όσα ισχύουν για τις εκτάσεις ισχύουν και για τα δικαιώματα. Το 83% των εκμεταλλεύσεων δηλώνει δικαιώματα που αντιστοιχούν στο 53% των συνολικών δικαιωμάτων, είναι οι δικαιούχοι που δηλώνουν εκμεταλλεύσεις έκτασης μικρότερης από 40 στρ. Αντίθετα, το 18% των δικαιούχων με εκτάσεις μεγαλύτερες των 50 στρ, έχει δικαιώματα που αντιστοιχούν στο 41% περίπου του συνόλου των δικαιωμάτων (Πίνακας 4). Η διερεύνηση των ακραίων τιμών δείχνει ότι 43000 περίπου εκμεταλλεύσεις με αροτραίες έχουν δηλώσει εκτάσεις μεγαλύτερες των 100 στρ. και μέσο όρο δικαιωμάτων 12400€ περίπου, με χαμηλότερο μέσο όρο ηλικίας από το γενικό (53 έτη έναντι 56) και 1291 εκ-

Πίνακας 4: Πλήθος και ποσά δικαιωμάτων ανά κατηγορία έκτασης

Έκταση	**Πλήθος δικαιωμάτων**	**%**	**Μέσος όρος δικαιωμάτων (€)**	**Διάμεσος δικαιωμάτων (€)**	**% Συνόλου δικαιωμάτων**
< 10 στρ	491.540	41,4	1.857,9	688,8	23,9
10 - 20 στρ	237.859	20,1	2.169,9	1.079,8	13,5
20 - 30 στρ	126.244	10,6	2.859,7	1.711,8	9,5
30 - 40 στρ	72.171	6,1	3.529,6	2.348,5	6,7
40 - 50 στρ	45.283	3,8	4.120,2	2.986,0	4,9
> 50 στρ	213.139	18,0	7.451,3	5.593,2	41,6
Total	**1.186.236**	**100,0**	**3.220,1**	**1.456,1**	**100,0**

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΟΠΕΚΕΠΕ, επεξεργασία από συγγραφείς

μεταλλεύσεις έχουν δηλώσει εκτάσεις μεγαλύτερες των 500 στρ. και μέσο όριο ηλικίας ακόμη χαμηλότερο (49 έτη), ενώ βρέθηκαν και 149 εκμεταλλεύσεις που δήλωσαν εκτάσεις μεγαλύτερες από 1000 στρ., με μέσο όρο δικαιωμάτων 52.500€ περίπου και μέσο όρο ηλικίας ακόμη χαμηλότερο (48 έτη), οι περισσότεροι από τις οποίες έχουν έδρα τους Νομούς Έβρου, Σερρών, Λάρισας και Θεσσαλονίκης. Στην τελευταία αυτή κατηγορία πολύ μεγάλων εκμεταλλεύσεων έχουν δηλωθεί και 18 εκμεταλλεύσεις με δενδρώνες (κυρίως στη Λακωνία) και 5 εκμεταλλεύσεις με αμπελώνες, δείχνοντας ότι υπάρχει μια δυναμική μεγέθυνσης των εκμεταλλεύσεων. Σημαντικές είναι και οι διαφορές στο μέσο όρο των δικαιωμάτων για τις διαφορετικές ηλικιακές κλάσεις (και οι διαφορές είναι στατιστικά σημαντικές), με τους δικαιούχους που είναι μικρότερης ηλικίας από τα 40 να δηλώνουν δικαιώματα 3.822€ κατά μέσο όρο, αυτοί που είναι ηλικίας 40-65 ετών να δηλώνουν 2.849€ κατά μέσο όρο και αυτοί που είναι μεγαλύτεροι των 65 να δηλώνουν 1.872 € κατά μέσο όρο.

3.2. Χωρικές Διαφοροποιήσεις

Όπως είναι αναμενόμενο, οι χωρικές διαφοροποιήσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές σε επίπεδο Νομαρχιακής Ενότητας (ΠΕ) (Εικόνα 1 και 2). Αν και είναι αναμενόμενο ότι στις μεγαλύτερες σε έκταση ΠΕ απαντώνται και οι περισσότερες εκμεταλλεύσεις με πρώτη τη ΠΕ Ηρακλείου με μεγάλη διαφορά από τη δεύτερη ΠΕ (64.000 περίπου με δεύτερη ΠΕ τη Μεσσηνία με 45.000 δικαιούχους, Πίνακας 5). Το είδος των χρήσεων γης παίζει επίσης πολύ σημαντικό ρόλο, με την ΠΕ Λάρισας, όπου δηλώνεται η μεγαλύτερη έκταση καλλιεργειών με σχεδόν 5.000.000 στρ. να είναι 4η σε αριθμό δικαιούχων/ Ο μικρότερος αριθμός δικαιούχων έχει δηλωθεί σε μικρούς σε έκταση ή/και πληθυσμό ΠΕ, όπως Ευρυτανία, Λευκάδα και Κεφαλονιά (λιγότεροι από 2500). Όσον αφορά στη μέση ηλικία των δικαιούχων, στη ΠΕ Λευκάδας καταγράφηκαν οι περισσότερο ηλικιωμένοι δικαιούχοι κατά μέσο όρο (67 ετών) και ακολουθούν οι ΠΕ Κέρκυρας και Αττικής. Στις ΠΕ αυτές και το ποσοστό των δικαιούχων που είναι μεγαλύτεροι των 65 ετών ξεπερνά το 50% (στις ΠΕ Λευκάδας και Κέρκυρας) ή είναι πολύ κοντά στο 50%. Αντίθετα, οι ΠΕ με το μικρότερο μέσο όρο ηλικίας είναι της Πέλλας (52 χρονών), Καστοριάς (53 χρονών) και Πιερίας (54 χρονών), όπου και το ποσοστό των δικαιούχων που είναι νεότεροι από 40 ετών είναι μεγαλύτερο από τον εθνικό μέσο όρο (12%) και φτάνει το 21% στην ΠΕ Πέλλας (Πίνακας 5). Διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο είναι επίσης σημαντικές, καθώς σε έξι ΠΕ οι γυναίκες δικαιούχοι είναι περισσότερες από τους άντρες (στις ΠΕ Ιωαννίνων, Κοζάνης, Λέσβου, Σάμου, Φωκίδας και Χίου), με το υψηλότερο ποσοστό να καταγράφεται στη ΠΕ Χίου.

Η πολύ μεγάλη ετερογένεια μεταξύ των ΠΕ, αλλά και στο εσωτερικό κάθε ΠΕ και ιδιαίτερα η ύπαρξη πολλών ακραίων τιμών έκτασης και δικαιωμάτων δίνει πολύ χαμηλές τιμές γραμμικών συσχετίσεων μεταξύ του ύψους των δικαιωμάτων, της έκτασης (Pearson's rh0= 0,382, p<0,001) και της ηλικίας (Pearson's rh0= -0,162, p<0,001).

Η σύγκριση με τα δεδομένα της Απογραφής Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009 δείχνει ότι στην πλειοψηφία των ΠΕ οι δικαιούχοι της ΕΑΕ είναι συστηματικά περισσότεροι από τους κατόχους αγροτικών εκμεταλλεύσεων που καταγράφηκαν στην Απογραφή. Συνολικά για τη χώρα οι δικαιούχοι της ΕΑΕ είναι 12% περισσότεροι και μόνο σε 13 ΠΕ είναι λιγότεροι, σε μερικές μάλιστα σημαντικά λιγότεροι, όπως στην Άρτα (-68%) και στην Ευρυτανία (-54%). Ο μεγαλύτερος αριθμός δικαιούχων ΕΑΕ θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα μεγάλου αριθμού κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων που κατοικούν μόνιμα αλλού από την έδρα της εκμετάλλευσης και έτσι δεν καταγράφονται στην Απογραφή, αλλά και από το γεγονός που έχει ήδη αναφερθεί περιπτώσεων όπου σε μια αγροτική εκμετάλλευση αντιστοιχούν δύο ή περισσότεροι δικαιούχοι ΕΑΕ. Παρόμοιες διαφορές παρατηρούνται και στη συνολική έκταση που είναι πολύ μεγαλύτερη στις εκμεταλλεύσεις των δικαιούχων της ΕΑΕ, αλλά το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί και από τις μεγαλύτερες εκτάσεις βοσκοτόπων που δηλώθηκαν για να μπορούν οι δικαιούχοι να δικαιολογήσουν το ζωικό κεφάλαιο τους και να είναι επιλέξιμοι για ΕΑΕ. Το φαινόμενο αυτό φαίνεται να δείχνει μια βασική πολιτική επιλογή στη διανομή των επιδοτήσεων, το να "μην χαθεί ούτε €", που σημαίνει ότι σε πολλές περιπτώσεις στο παρελθόν, αλλά από ότι φαίνεται και σήμερα, η προτεραιότητα ήταν η απόδοση των ποσών των ενισχύσεων στους δικαιούχους χωρίς εξαντλητικούς ελέγχους (οι Kizos et al

Πίνακας 5: Πλήθος δικαιούχων, στατιστικά ηλικίας, στατιστικά αξίας δικαιωμάτων και διαφορές από Απογραφή 2000 ανά Νομαρχιακή Ενότητα

Νομαρχιακή Ενότητα	**Πλήθος Δικαιούχων**	**Μ.Ο Ηλικίας**	**>65 % συνόλου**	**<40 % συνόλου**	**Μ.Ο δικαιω-μάτων**	**Διάμεσος δικαιω-μάτων**	**Μεγ. Τιμή δικαιω-μάτων -**	**Διαφορά Εκμεταλ-λεύσεων ΕΑΕ – 2009%**	**Διαφορά εκτάσεις ΕΕ-Απογραφή Απογραφή 2009%**
ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ	8	64,1	25,0	12,5	2.116	767	10.316		
ΑΙΤΩΛΟΑΚ/ΝΙΑΣ	40.818	58,5	33,7	15	2.539	814 92.266	25,6	164,5	
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	16.737	60,2	36,9	10	1.721	822	67.821	7,1	56,3
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	10.308	63,7	47,1	9	1.413	648	30.287	-12,8	112,2
ΑΡΤΑΣ	9.320	62,2	43,6	9	1.503	704	49.101	-17,3	132,8
ΑΤΤΙΚΗΣ	7.308	64,3	49,1	5	1.115	393	80.847	-68,4	-30,3
ΑΧΑΙΑΣ	20.722	61,9	43,2	11	2.268	901	34.601	-13,2	76,3
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	17.140	61,9	44,0	9	3.032	1.396	65.460	3,2	48,4
ΓΡΕΒΕΝΩΝ	4.035	54,8	21,7	14	3.648	1.344	77.888	18,9	21,4
ΔΡΑΜΑΣ	7.299	54,6	24,8	19	4.295	1.805	83.237	35,2	180,6
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	14.379	61,5	39,5	8	876	352	30.152	7,1	19,6
ΕΒΡΟΥ	16.223	58,7	33,3	10	4.301	2.376	92.249	14,5	64,5
ΕΥΒΟΙΑΣ	17.131	63,3	47,0	7	1.292	511	81.292	-28,4	12,8
ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	1.056	55,2	25,9	18	2.398	1.193	35.287	-53,4	891,9
ΖΑΚΥΝΘΟΥ	7.813	63,3	43,9	7	2.196	1.188	31.049	20,8	15,6
ΗΛΕΙΑΣ	30.480	61,5	40,4	10	1.807	780	93.294	-3,6	19,1
ΗΜΑΘΙΑΣ	13.486	55,1	26,1	19	2.961	1.221	137.434	3,4	53,6
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	64.301	59,4	36,1	11	2.333	1.204	96.981	50,1	28,3
ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	4.618	59,9	36,6	12	2.929	951	128.724	-26,9	350,8
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	20.075	58,1	35,2	14	4.280	1.903	169.251	6,6	47,7
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	5.036	59,4	35,3	10	2.706	1.265	105.307	-36,5	477,4
ΚΑΒΑΛΑΣ	11.586	57,3	31,4	15	2.301	885	389.224	7,5	126,0
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	17.105	57,7	32,6	14	4.284	2.488	77.619	27,1	121,6
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	3.145	53,1	15,4	14	2.582	998	107.751	5,1	67,7
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	12.490	65,8	51,5	4	1.191	879	38.468	-11,7	-4,8
ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑΣ	2.354	60,2	40,1	14	2.427	800	32.004	-49,6	20,3
ΚΙΛΚΙΣ	12.599	59,1	38,7	13	4.593	2.312	82.502	19,1	47,8
ΚΟΖΑΝΗΣ	10.775	57,6	32,4	14	3.735	1.659	112.198	-3,5	58,5
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	17.529	60,7	39,8	11	2.349	859	43.586	-0,2	41,2
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	8.021	59,5	36,2	10	1.103	407	29.302	0,7	18,1
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	23.904	60,1	38,6	12	1.945	984	38.597	19,5	124,4
ΛΑΡΙΣΑΣ	33.592	57,2	32,2	15	4.551	2.235	158.241	41,4	171,3
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	21.121	60,6	39,4	11	1.556	881	45.035	57,3	50,1
ΛΕΣΒΟΥ	21.376	60,9	40,7	11	1.476	556	46.221	19,4	4,8
ΛΕΥΚΑΔΑΣ	2.138	66,9	55,1	5	996	548	19.810	-42,7	36,9
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	12.663	59,9	39,4	11	3.493	1.091	105.369	-12,0	123,8
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	45.181	63,9	46,6	7	1.569	768	39.888	56,2	62,7
ΞΑΝΘΗΣ	9.904	54,8	24,5	17	3.018	1.488	91.603	22,2	185,7
ΠΕΛΛΑΣ	19.001	52,6	20,8	21	3.120	1.307	165.807	12,9	186,2
ΠΙΕΡΙΑΣ	12.265	54,5	24,0	18	3.595	2.423	144.153	35,0	59,8
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	6.687	62,5	44,3	8	2.158	1.043	71.595	-12,1	426,1

ΡΕΘΥΜΝΟΥ	23.619	57,6	32,7	17	2.803	1.174	69.497	78,4	60,6
ΡΟΔΟΠΗΣ	18.279	55,6	27,4	17	3.392	2.174	96.039	35,3	130,5
ΣΑΜΟΥ	8.819	61,6	42,3	10	430	192	17.133	24,9	49,4
ΣΕΡΡΩΝ	27.524	56	28,4	17	4.003	1.807	172.193	38,7	96,5
ΤΡΙΚΑΛΩΝ	12.600	56,7	28,4	14	3.210	1.440	97.000	19,3	327,6
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	24.760	60,5	39,5	10	3.679	1.501	80.424	20,0	44,1
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	6.146	56,1	27,4	15	3.371	1.583	68.207	-1,0	84,3
ΦΩΚΙΔΑΣ	4.741	62,9	44,9	7	1.605	458	96.741	-27,8	127,2
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	14.189	59,1	37,6	13	2.604	978	126.248	21,4	46,2
ΧΑΝΙΩΝ	25.129	61,5	41,1	10	2.049	1.023	44.226	21,7	29,3
ΧΙΟΥ	5.276	59,3	34,4	11	453	133	27.638	0,1	67,1
Σύνολο	**802.811**	**59,5**	**36,7**	**12**	**2.609**	**1.059**	**389.224**	12,0	86,3

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΟΠΕΚΕΠΕ, επεξεργασία από συγγραφείς

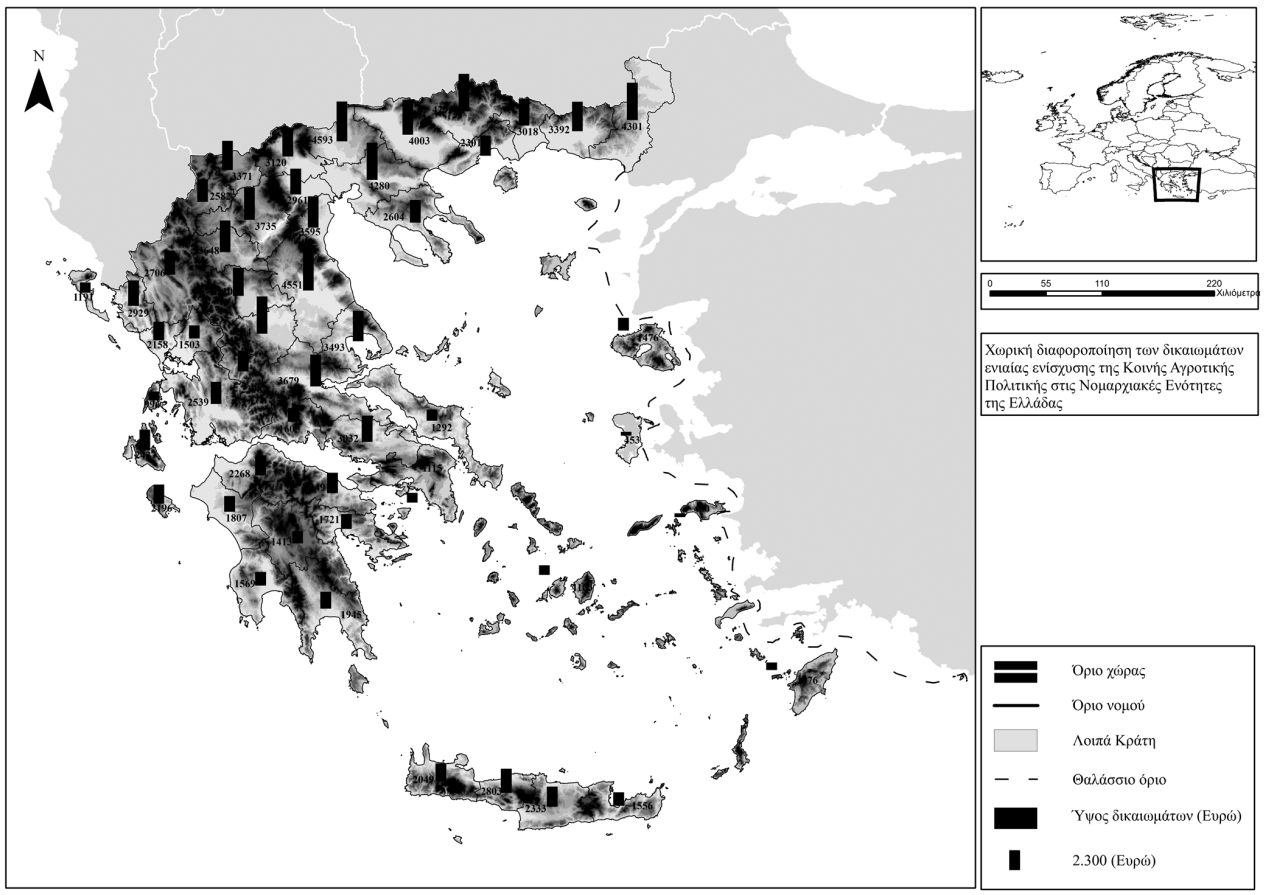

(υπό έκδοση) παρουσιάζουν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα από την Κρήτη).

Η εξέταση των δεδομένων για τους δικαιούχους και τις εκτάσεις ανά συστάδα δείχνει ότι η ποσοστιαία κατανομή τους ακολουθεί σε γενικές γραμμές τον αριθμό των ΠΕ ανά συστάδα. Εξαίρεση αποτελεί η συστάδα 5, όπου ο αριθμός των δικαιούχων είναι μικρός σε σχέση με τις υπόλοιπες, αλλά οι εκτάσεις είναι πολύ περισσότερες συγκριτικά (Πίνακας 6), καθώς πρόκειται για ΠΕ (Γρεβενά, Καστοριά, Κοζάνη, Φλώρινα, Κιλκίς, Θεσσαλονίκη, Έβρος και Δράμα) με μεγάλες εκτάσεις και κυρίως σε αροτραίες καλλιέργειες (και βοσκότοπους) και που δίνουν μέσο όρο έκτασης ανά δικαιούχο 70% υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο.

Πίνακας 6: Πλήθος δικαιούχων, στατιστικά έκτασης και δικαιωμάτων ανά Συστάδες Περιφερειακών Ενοτήτων

Τυπολογία Αγροτικών Περιοχών	Πλήθος Δικαιούχων	% των Δικαιούχων	% της Έκτασης στρ.	Μ.Ο έκτασης ματος	% του Αθροίσδικαιω- (Διάμεσος, στρ.)	Μ.Ο δικαιωμάτων (€) μάτων	Διάμεσος δικαιωμάτων (€)	Μεγ. Τιμή δικαιω-
Συστάδα 1: «τουριστικές ΠΕ»	191.062	23,8	13,0	44,1 (12)	18,7	2.046	954,6	126.248
Συστάδα 2: «δυναμικές αγροτικές ΠΕ»	142.022	17,7	18,8	85,9 (26)	19,8	2.919	1178,2	389.224
Συστάδα 3: «στάσιμες αγροτικές ΠΕ»	165.344	20,6	22,8	89,1 (23)	24,8	3.137	1460,7	172.193
Συστάδα 4: «λιγότερο αγροτικές ΠΕ με γηρασμένο δυναμικό»	216.770	27,0	27,9	83,2 (19)	20,7	2.001	749,5	128.724
Συστάδα 5: «λιγότερο αγροτικές ΠΕ»	80.297	10,0	17,0	137,3 (49)	15,7	4.094	1933,1	169.251
Συστάδα 6: Αττική	7.308	0,9	0,5	44,8 (17)	0,4	1.115	392,8	80.847
Σύνολο	**802.803**	**100,0**	**100,0**	**80,7 (20)**	**100,0**	**2.609**	**1059,1**	**389.224**

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΟΠΕΚΕΠΕ, επεξεργασία από συγγραφείς

Όπως είναι αναμενόμενο, οι διαφορές αυτές παρατηρούνται και στα δικαιώματα (οι διαφορές των μέσων όρων είναι στατιστικά σημαντικές), με το μέσο όρο στη συστάδα 5 να είναι σημαντικά υψηλότερος από τις υπόλοιπες συστάδες (4.094€ /δικαιούχο) σε σχέση με τη συστάδες 3 και 2 που ακολουθούν με 3.137€ /δικαιούχο και 2.919€ /δικαιούχο αντίστοιχα (Πίνακας 6), παρά το γεγονός ότι πολλές από τις ακραίες τιμές δικαιωμάτων απαντώνται στη συστάδα 2.

Όσον αφορά στην ηλικία των δικαιούχων, οι μέσοι όροι, αλλά και τα ποσοστά των δικαιούχων που είναι μικρότεροι των 40 και μεγαλύτεροι των 65 ετών (Πίνακας 7), επιβεβαιώνουν την παραπάνω εικόνα σε γενικές γραμμές. Έτσι, ο χαμηλότερος μέσος όρος ηλικίας (περίπου 57 έτη) καταγράφεται στις συστάδες 3 και 5, με μικρή διαφορά από τη συστάδα των «δυναμικών αγροτικών περιοχών» (συστάδα 2), ενώ η ίδια κατανομή ισχύει και για τις ηλικιακές κλάσεις που χρησιμοποιούνται, με περισσότερους δικαιούχους κάτω των 40 ετών σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο σε αυτές τις συστάδες και λιγότερους δικαιούχους άνω των 65 ετών. Αξιοσημείωτο τέλος είναι το γεγονός ότι στη συστάδα 5 το ποσοστό των γυναικών δικαιούχων είναι το υψηλότερο με 49% σε σχέση με 43,8% που είναι ο εθνικός μέσος όρος και 41% που είναι το χαμηλότερο ποσοστό στη συστάδα 2.

4. Συζήτηση και Συμπεράσματα

4.1. Η καταλληλότητα της ερευνητικής προσέγγισης

Η συγκεκριμένη εργασία εξέτασε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των αγροτικών εκμεταλλεύσεων που λαμβάνουν ΕΕ, των κατόχων τους και χωρικές διαφοροποιήσεις τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά περιλαμβάνουν την έκταση των εκμεταλλεύσεων, τις χρήσεις γης, την ηλικία των κατόχων και τα ατομικά τους δικαιώ-

Πίνακας 7: Πλήθος δικαιούχων και στατιστικά ηλικίας ανά Συστάδες Περιφερειακών Ενοτήτων

Τυπολογία Αγροτικών Περιοχών	**Πλήθος Δικαιούχων**	**Μ.Ο Ηλικίας**	**<40**	**%**	**>65**	**%**
Συστάδα 1: «τουριστικές ΠΕ»	191.062	60,33	20.586	10,8	73.329	38,4
Συστάδα 2: «δυναμικές αγροτικές ΠΕ»	142.022	58,27	19.635	13,8	47.849	33,7
Συστάδα 3: «στάσιμες αγροτικές ΠΕ»	165.344	57,48	24.604	14,9	52.083	31,5
Συστάδα 4: «λιγότερο αγροτικές ΠΕ με γηρασμένο δυναμικό»	216.770	61,83	20.413	9,4	92.105	42,5
Συστάδα 5: «λιγότερο αγροτικές ΠΕ»	80.297	57,5	11.020	13,7	25.663	32,0
Συστάδα 6: Αττική	7.308	64,32	387	5,3	3.578	49,0
Σύνολο	**802.803**	**59,54**	**96.645**	**12,0**	**294.607**	**36,7**

Πηγή: Βάση Δεδομένων ΟΠΕΚΕΠΕ, επεξεργασία από συγγραφείς

ματα. Περισσότερα δεδομένα που θα αφορούν στη διαχείριση των εκμεταλλεύσεων θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμα, καθώς μια σειρά από εργασίες που βασίζονται σε εμπειρικές έρευνες αναφέρουν ότι πολλές φορές ο/η ιδιοκτήτης και ο/η διαχειριστής δεν είναι πάντα το ίδιο πρόσωπο (π.χ. Kizos et al., 2011, Σαφιλίου και Παπαδόπουλος, 2004, Gidarakou, 1999, Kasimis et al., 2010). Ταυτόχρονα, ακόμη και η μεταβίβαση της γης γίνεται σε μεγάλη ηλικία, αν και η ουσιαστική μεταβίβαση της διαχείρισης έχει ήδη πραγματοποιηθεί, είτε μέσω ενοικίασης, είτε με μεταβίβαση σε άλλα μέλη της οικογένειας. Τέτοιου είδους δεδομένα θα μπορούσαν να μειώσουν τις πολύ μεγάλες ηλικίες που παρατηρούνται, οι οποίες δεν είναι δυνατόν να αφορούν «ενεργούς» αγρότες, χωρίς αυτός βέβαια να συνεπάγεται ότι ο μέσος όρος των ηλικιών θα έπεφτε αισθητά. Δεδομένα για τις πρακτικές διαχείρισης α ήταν επίσης πολύ σημαντικά, όπως η ατομική και οικογενειακή εργασία και η χρήση εργατών. Οι Kasimis and Papadopoulos (2005) έχουν αναδείξει τη σημασία τέτοιων πρακτικών στην Ελλάδα σήμερα για την αναπαραγωγή και τη δυνατότητα μεγέθυνσης των εκμεταλλεύσεων.

Παρόλα αυτά, τα διαθέσιμα δεδομένα είναι σε θέση να παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την ετερογένεια της έκτασης των εκμεταλλεύσεων για βασικές κατηγορίες χρήσης γης, την κατανομή των δικαιωμάτων, τη χωρική κατανομή των παραπάνω χαρακτηριστικών, αλλά και για την αποτελεσματικότητα και τη δίκαιη κατανομή της πολιτικής ΕΑΕ.

4.2. Η Ετερογένεια των χαρακτηριστικών των εκμεταλλεύσεων

Τα διαθέσιμα δεδομένα των δικαιούχων της ΕΑΕ φαίνεται να δείχνουν μια σημαντική τάση αύξησης των μεγάλων και των πολύ μεγάλων αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Τα ευρήματα του Μωυσίδη (1986, 2001) από προηγούμενες Απογραφές Γεωργίας – Κτηνοτροφίας δείχνουν αυτό ακριβώς, με το ποσοστό των εκμεταλλεύσεων με έκταση μεγαλύτερη από 100 στρ. να είναι 3,3% το 1951 (και 18,2% της έκτασης), 4,6% το 1961 (με 20% της έκτασης), 5% το 1971 (με 24,7% της έκτασης), 6,3% το 1981 (με 33,2% της έκτασης) και 10% το 1991 (με 44% της έκτασης). Την ίδια περίοδο το ποσοστό των μικρών εκμεταλλεύσεων μένει σχετικά σταθερό και πάνω από 20%.

Οι μεγάλες αυτές εκμεταλλεύσεις είναι κυρίως με αροτραίες καλλιέργειες, καθώς οι βοσκότοποι δεν λαμβάνονται υπόψη στη συζήτηση αυτή, αλλά καταγράφηκαν και ορισμένες εκμεταλλεύσεις με δενδρώνες – κυρίως ελαιώνες- και με αμπελώνες, όπου αξίζει να σημειωθεί ότι εκμεταλλεύσεις με έκταση μεγαλύτερη από 1000 στρ. είναι μεσαίες προς μεγάλες σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Χωρικά, οι εκμεταλλεύσεις αυτές απαντώνται κυρίως σε πεδινές εκτάσεις, όπως φαίνεται από τις ΠΕ όπου βρίσκονται.

Φαίνεται ότι οι συστάδες που αναπτύχθηκαν από τους Σκούρα και Ψαλτόπουλο (2012), αν και όντως είναι χρήσιμες για μια πρώτη διάκριση των ΠΕ της Ελλάδας με βάση τα χαρακτηριστικά του πρωτογενούς τομέα τους, εν τούτοις δεν μπορούν να αποδώσουν πλήρως τις διαφορές στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και των δικαιωμάτων

των δικαιούχων ΕΑΕ. Ένας από τους λόγους που παρατηρείται αυτή η αστοχία είναι η σημαντική ετερογένεια στο εσωτερικό των ΠΕ. Ένας ακόμη φαίνεται να σχετίζεται με το σύστημα που έχουν αποδοθεί τα δικαιώματα και χορηγούνται οι ενισχύσεις της ΚΑΠ. Καθώς το παρόν σύστημα επιχειρεί να εστιάσει περισσότερο στους δικαιούχους και στο εισόδημα τους και όχι στην παραγωγή προϊόντων, όπως το προηγούμενο σύστημα χορήγησης ενισχύσεων, φαίνεται λογικό να δίνονται σημαντικά ποσά και σε χρήσεις γης ή περιοχές που δεν είναι από τις περισσότερο «παραγωγικές».

Η φυσική γεωγραφία όμως της χώρας παραμένει ιδιαίτερα σημαντική για την αγροτική παραγωγή (Καρανικόλας και Μαρτίνος, 1999, Ανθοπούλου 2001) . Οι επίπεδες εκτάσεις με δημόσια αρδευτικά δίκτυα είναι εξ ορισμού περισσότερο ευνοημένες σε σχέση με επικλινείς, άνυδρες περιοχές και αυτό αντανακλάται στο είδος και στην έκταση των εκμεταλλεύσεων αλλά και στο ποσό των ενισχύσεων που δίνονται στους παραγωγούς από την ΕΕ. Το γεγονός ότι η γεωγραφία αυτή δεν λαμβάνεται υπόψη στο σχεδιασμό πολιτικών για τον αγροτικό χώρο και την ύπαιθρο είναι αρνητικό για την αποτελεσματικότητα των ενισχύσεων, καθώς οι διαφορές είναι πολύ μεγάλες και σημαντικές και από τα διαθέσιμα δεδομένα δεν φαίνεται να μπορεί κανείς να μιλήσει για «μια» αγροτική παραγωγή στην Ελλάδα, αλλά για πολλές διαφορετικές που σχετίζονται με το είδος των χρήσεων γης και τη φυσική γεωγραφία της χώρας.

4.3. Η αποτελεσματικότητα της πολιτικής Ενιαίας Αποδεσμευμένης Ενίσχυσης

Είναι αποτελεσματική η πολιτική της ΕΕ; Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα εξαρτάται από τους στόχους της. Από τη μια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, φαίνεται να έχει συμβάλλει σε μεγαλύτερη δικαιοσύνη στην απόδοση των ενισχύσεων σε σχέση με το σύστημα των απευθείας πληρωμών το οποίο αντικατέστησε, αν και δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα του τύπου που αναλύθηκαν εδώ για το σύστημα απευθείας πληρωμών.

Ένας από τους βασικούς στόχους της πολιτικής της ΕΑΕ είναι η εισοδηματική ενίσχυση των Ευρωπαίων παραγωγών στα πλαίσια των διεθνών υποχρεώσεων της Ένωσης και της προσπάθειας εκτατικοποίησης της παραγωγής. Όσον αφορά στην εισοδηματική ενίσχυση, τα δεδομένα δείχνουν ότι πράγματι σημαντικά ποσά διατίθενται σε παραγωγούς σε ετήσια βάση. Η κατανομή των ενισχύσεων ευνοεί σαφώς τις μεσαίες και μεγάλες εκμεταλλεύσεις εις βάρος των περισσότερων και μικρότερων, αλλά αυτό είναι κάτι αναμενόμενο, γιατί η πλειοψηφία των εκμεταλλεύσεων είναι μικρού μεγέθους. Η ύπαρξη πολλών μικρών εκμεταλλεύσεων δενδρώνων και αμπελώνων φαίνεται να είναι ένα χαρακτηριστικό που δεν θα μεταβληθεί εύκολα ή σε μεγάλο βαθμό, καθώς πολλές από αυτές τις εκμεταλλεύσεις αποτελούν για τους κατόχους τους περιουσιακό οικογενειακό στοιχείο και όχι «εκμετάλλευση» με τη στενά οικονομική έννοια του όρου. Όπως το είχε διατυπώσει ο Δαμιανάκος (2001) για αυτούς η κατοχή γης και η ενασχόληση με την αγροτική παραγωγή είναι μια «κοινωνική κατάσταση» ή κάτι που «είσαι» και όχι κάτι που «κάνεις» (οι Kizos et al., 2012 καταγράφουν τη συμβολική σημασία των ελαιώνων για τους κατόχους τους). Παρόλα αυτά, η ενίσχυση των μεγάλων και πολύ μεγάλων εκμεταλλεύσεων είναι πολύ σημαντική και εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη σκοπιμότητα της απόδοσης τέτοιων ποσών μόνο στη βάση της έκτασης και ιστορικά καταγεγραμμένων παραγωγικών δεδομένων.

Η επιλογή αυτή της Ελλάδας, να υιοθετήσει το λεγόμενο "ιστορικό" μοντέλο υπολογισμού των δικαιωμάτων σε σχέση με το λεγόμενο "περιφερειακό" (με το οποίο τα επιμέρους ατομικά δικαιώματα της ίδιας περιφέρειας θα έχουν την ίδια αξία, Πέζαρος, 2008), δείχνει ορισμένες από τις κεντρικές επιλογές παρέμβασης στον αγροτικό τομέα και κόσμο. Το περιφερειακό μοντέλο φαίνεται να προσφέρει πλεονεκτήματα που σχετίζονται (Πέζαρος, 2008) με λιγότερες διοικητικές και οικονομικές δυσκολίες στην εφαρμογή του και εξομάλυνση των εισοδηματικών διαφορών μεταξύ των δικαιούχων, ενώ αποφεύγεται ο κίνδυνος μετατροπής των δικαιωμάτων σε «χρηματιστηριακό» είδος. Τα Κράτη Μέλη που έχουν εφαρμόσει συνδυασμούς του περιφερειακού και του ιστορικού μοντέλου (όλα στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη) έχουν σχετικά ομοιόμορφη παραγωγική βάση, κι επομένως, οι διαφορές στην αξία των ατομικών δικαιωμάτων δεν είναι σημαντικές μεταξύ των δύο μοντέλων σύμφωνα με τον Πέζαρο (2008). Στην Ελλάδα αντίθετα, οι διαφορές αυτές θα ήταν σημαντικές, καθώς σύμφωνα με τον Πέζαρο (2008) "η αναγωγή σε ανά εκτάριο ενίσχυση μεταξύ π.χ. βάμβακος, καπνού, και σιτηρών, θα διέφεραν πολύ, πράγμα που θα συνεπαγόταν έντονη αναδιανομή των ενισχύσεων μεταξύ παραγωγών ή/και κλάδων πα-

ραγωγής". Η επιλογή αυτή όμως φαίνεται να αναπαράγει προϋπάρχουσες ανισότητες στις διαρθρώσεις και στη δομή της αγροτικής παραγωγής σε μια περιοχή, το οποίο αντικατοπτρίζεται καθαρά στις διαφορές μεταξύ ΠΕ (π.χ. ΠΕ Λάρισας, Έβρου, Κιλκίς, Σερρών και Θεσσαλονίκης με μ.ο. πάνω από 4.000 €/δικαιούχο) και στο εσωτερικό τους. Έτσι, διατηρούνται και αναπαράγονται δίκτυα εξάρτησης και πολιτικής πατρωνίας και ουσιαστικά επιβραβεύονται πολύ εντατικές καλλιέργειες (κυρίως το βαμβάκι) σε σχέση με περισσότερο εκτατικές. Στα πλαίσια αυτά, η ανακατανομή των λεγόμενων «ιστορικών» ενισχύσεων, αν και θα δημιουργήσει εντάσεις, μπορεί να επιλύσει μια σειρά από στρεβλώσεις που αφορούν στην καλλιέργεια φυτών όπως το βαμβάκι που είναι περιβαλλοντικά πολύ επιβαρυντικό (όσον αφορά στην ποσότητα και ποιότητα νερού και εδάφους στις περιοχές όπου καλλιεργείται), δεν προμηθεύει με πρώτες ύλες πια την εθνική βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας (η οποία έχει συρρικνωθεί), αλλά συνεχίζει να βρίσκεται πολύ ψηλά στην πολιτική ατζέντα και στις επιλογές φυτών προς επιδότηση (δεν είναι μάλλον τυχαίο και το γεγονός ότι για το μόνο προϊόν για το οποίο προσφέρεται ενημέρωση για τις τιμές του από την ιστοσελίδα του ΟΠΕΚΕΠΕ www.opekepe.gr είναι το βαμβάκι).

Όσον αφορά στην εκτατικοποίηση και στη μείωση των εισροών, τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν εδώ δεν προσφέρουν πληροφορίες για την εγκατάλειψη ή/και τις καλλιεργητικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται. Αν και σαφώς υπάρχει θεωρητική σχέση μεταξύ αύξησης της έντασης της παραγωγής στις παραγωγικές ενισχύσεις, καθώς μέχρι ένα σημείο όσο μεγαλύτερη η παραγωγή τόσο υψηλότερη η ενίσχυση, η αντίθετη σχέση, η μείωση δηλαδή των εισροών με την αποσύνδεση της ενίσχυσης, δεν είναι ακόμη τεκμηριωμένη. Ακόμη και οι έλεγχοι της λεγόμενης «πολλαπλής συμμόρφωσης» δεν είναι τέτοιοι ώστε να ελέγχουν πραγματικά τις ποσότητες των εισροών, αλλά –το πιο σημαντικό- και το είδος τους. Η ανάγκη πολύ περισσότερο αναλυτικών ελέγχων είναι εδώ εμφανής στο πλαίσιο μέτρων και προγραμμάτων που θα μοιάζουν περισσότερο με τα σημερινά αγρο-περιβαλλοντικά προγράμματα και θα θέτουν συγκεκριμένους στόχους εισροών.

Συμπερασματικά, η πολιτική της ΕΑΕ αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική και φιλόδοξη προσπάθεια από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αναθεωρήσει την αγροτική της πολιτική. Σύμφωνα με τον Πέζαρο (2008), ένα άλλο θετικό της σημείο είναι η κατάδειξη ότι τελικώς "η αγορά είναι εκείνη που προσδιορίζει τη μορφή αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών και όχι οι κρατικο-διοικητικοί σχεδιασμοί και παρεμβάσεις". Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι η σύνδεση με παραγωγικά και περιβαλλοντικά κριτήρια θα μπορούσε να την καταστήσει πολύ περισσότερο αποτελεσματική και στοχευμένη σε εκμεταλλεύσεις και δικαιούχους που θα είναι διατεθειμένοι να εκτατικοποιήσουν την παραγωγή τους και να τηρήσουν συγκεκριμένα πρότυπα ασφάλειας και εισροών και όχι αδιάκριτα σε όλους.

Βιβλιογραφία

Cooper, T., Hart, K. And Baldock, D. (2009) *The Provision of Public Goods Through Agriculture in the European Union*, Report Prepared for DG Agriculture and Rural Development, Contract No 30-CE-0233091/00-28, Institute for European Environmental Policy, London.

Fennell R. (Ελλ. Μεταφρ. 1999) Η Κοινή Αγροτική Πολιτική: Συνέχεια και Αλλαγή, Εκδόσεις Θεμέλιο – Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Gidarakou, I. (1999) Young women's attitudes towards agriculture and women's new roles in the Greek counrtyside: a first approach, *Journal of Rural Studies* 15 148–58

Kasimis C. and Papadopoulos A.G. (2005), "The Multifunctional Role of Migrants in Greek Countryside: Implications for Rural Economy and Society", Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 31, No 1, pp. 99-127.

Kasimis, C. Papadopoulos, A.G. Pappas C. (2010), "Gaining from rural migrants: migrant employment strategies and socio-economic implications for rural labour markets", Sociologia Ruralis, Vol. 50, No 3, pp. 258-276.

Kizos, T., Marin-Guirao, J.I., Georgiadi, M.E., Dimoula, S., Karatsolis, E., Mpartzas, A., Mpelali A. and Papaioannou, S. (2011) Survival Strategies of farm households and multifunctional farms in Greece, The Geographical Journal, Vol. 177, No. 4, pp. 335–346, doi: 10.1111/j.1475-4959.2011.00403.x

Kizos, T., Detsis, V., Iosifides T., and M. Metaxakis (2014, in press) Social Capital and Socio-Ecological Resilience in the Asteroussia Mountains, Southern Crete, Greece, *Ecology and Society*, in press.

Ανθοπούλου, Θ. (2001) Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις, χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις του αγροτικού χώρου, στο Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης Α. (επιμ.) Από τον αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού πληθυσμού στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα, σ. 102 – 148.

Δαμιανάκος, Σ. (2002) Από τον χωρικό στον αγρότη: Η ελληνική αγροτική κοινωνία απέναντι στη παγκοσμιοποίηση, Εξάντας και ΕΚΚΕ, Αθήνα.

ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012) Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας 2009-10, διαθέσιμο στο www.statistics.gr, τελευταία πρόσβαση 30/08/2013.

Καρανικόλας Π. Μαρτίνος Ν. (1999) «Χωρική Διαφοροποίηση της Ελληνικής Γεωργίας με Ορίζοντα το 2010» στο Μαραβέγιας Ν. (επιμ.) Η Ελληνική Γεωργία προς το 2010, Εκδόσεις Παπαζήση και Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, σελ. 245-308.

Λουλούδης Λ. (1999), «Γεωπολιτικές Πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο αγροτικός της Νότος», στο Λουλούδης Λ. Μπεόπουλος Ν. (επιμ.) Κριτικές Προσεγγίσεις της Ανάπτυξης και της Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Υπαίθρου, Εκδόσεις Στοχαστής και Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, σελ. 99-102.

Λουλούδης Λ. Μαραβέγιας Ν. (1999) «Αγρότες, κράτος και εξουσία στην Ελλάδα (1981- 1996)» στο Κασίμης Χ. Λουλούδης Λ. Ύπαιθρος Χώρα: Η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα, ΕΚΚΕ – Πλέθρον, Αθήνα.

Μαραβέγιας Ν. (1992) Αγροτική πολιτική και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Μαραβέγιας Ν. Γούσιος Γ. (1994) «Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της Ελληνικής γεωργίας. Ένας απολογισμός της δεκαετίας του ‘80» Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών, Τεύχος 12, Νοε 1994, σελ. 5-21 .

Μωυσίδης, Α. (1986) Η Αγροτική Κοινωνία στη Σύγχρονη Ελλάδα, ΙΜΜ, Αθήνα.

Μωυσίδης, Α. (2001) Σύγχρονα διαρθρωτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του αγροτικού χώρου: προς αναζήτηση ενός νέου ρόλου των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, στο Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης Α. (επιμ.) Από τον αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού πληθυσμού στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα, σ. 53–102.

Πέζαρος, Π.Δ. (2008) «Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ και η εφαρμογή της στην Ελλάδα – Θεσμικές και Πολιτικές Διαστάσεις» στο Κ. Κριμπάς & Λ. Λουλούδης (Επιμ.), (2008): «Η Ελληνική Γεωργία και η Αγροτική Πολιτική», Έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών [ISBN: 978-960-404-126-8]. Μέρος Ι, Κεφάλαιο 2 (σελ. 27-50).

Σαφιλίου, Κ. Και Παπαδόπουλος, Α. (2004) Μικροί αγρότες στην Ελλάδα: ποιοι θα επιβιώσουν και πως, Gutenberg, Αθήνα.

Σκούρας, Δ. και Ψαλτόπουλος, Δ. (2012) Επιστημονική Υποστήριξη για Σύνταξη Τυπολογίας Αγροτικών Περιοχών στην Ελλάδα, ΤΕΛΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Θεματική Ομάδα Εργασίας ΕΑΔ «Η Πολιτική για την Αγροτική Ανάπτυξη στο Πλαίσιο της Περιφερειακής Ανάπτυξης», Αθήνα.